

MAGYAR MŰEMLÉKVÉDELEM

NEMZETI SZALON termei december első felében nem a modern művészet legfrissebb termésének, hanem művészeti és tudományos életünk eseményének mondható magyar műemléki kiállításnak adtak helyet. A kiállításra — miként életrehívója, és rendezője, Gerevich Tibor, a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke írja — az adott alkalmat, hogy Szinyei Merse Jenő kultuszminister tárcája költségvetésének tárgyalása során bejelentette az új műemléki törvény elkészültét, vagyis, hogy e rég vajúdó, rendkívüli fontosságú kérdés korszerű megoldása a magyar törvényhozás elé kerül. A miniszteri bejelentést követőleg úgyszólván hetek alatt készült el a kiállítás, mint a beterjesztendő törvényjavaslat nagyszabású vizuális indokolása. Egyben beszámoló is volt az 1934-ben újjászervezett Műemlékek Országos Bizottságának nyolcévi munkásságáról, mellyel az új törvényjavaslat szoros kapcsolatban áll, hiszen a kiállítás leginkább az utolsó évtized tapasztalatait szűrte le és értékesítette.

A nagyközönség alig értesült a Műemlékek Országos Bizottságának átszervezéséről, sőt az ott csendben folyó munkára is csak egy-egy szenzációs leletet, vagy feltárást, konzerválást követő cikkekből, tanulmányokból következtethetett. Nyolcévi csendes — de a kiállítás bizonyossága szerint is — rendkívül eredményes munka után most lépett első ízben a nagy nyilvánosság elé az újjászervezett Műemlékek Országos Bizottsága, hogy bizonyosságot tegyen, mily jelentékenyen veszi ki részét a magyar múlt emlékei feltáráának, helyreállításának és konzerválásának nemzeti kultúránk szempontjából oly jelentős munkájából. Ha a kiállítást s az újjászervezett Műemlékek Országos Bizottságának munkásságát helyes távlatba akarjuk helyezni, pár szóval meg kell emlékezni a magyar műemlékvédelem múltjáról, állapotáról, amikor a Bizottság vezetését Gerevich Tibor átvette.

Aligha van a magyar művészeti, vagy tudományos életnek még egy intézménye, mint a Műemlékek Országos Bizottsága, melyet az 1881-ben alkotott műemléki törvény hívott életre és azóta is e régi, sok lényeges pontján elavult törvény adta lehetőségek keretei között végzi munkáját, védi a nemzet kultúrvagyonának egyik legjelentősebb részét. A műemlékek védelméről intézkedő 1881. évi XXXIX. t.-c. a maga korában sem volt a legszerencsésebb alkotás, az elmúlt hat évtized pedig ugyancsak kemény próbára tette s megmutatta súlyos hiányait. A nyugati nemzetek, különösen e téren is vezető szerepet játszó Olaszország úgyszólván évtizedenként reformálták műemlékvédelmi törvényeiket, alkalmazva nemcsak a jogfeljődéshez, de a mindinkább kialakuló műemlékvédelem kívánalmaihoz. Az 1881-i törvény 4. §-a szerint a tulajdonos, ha a birtokában

lévő műemléket nem tudja, vagy nem akarja fenntartani, elegendő ezt a körülményt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelenteni, aki vagy megvásárolja, vagy kisajátítja a bejelentéstől számított három hónapon belül, ellenkező esetben kénytelen a lebontáshoz hozzájárulni. Azóta már minden állam törvényhozása belátta, hogy a műemlék nemzeti vagyon, s még akkor is az állam különleges védelme, ellenőrzése alá tartozik, ha jogi értelemben magántulajdon.

Az 1881. évi XXXIX. t.-c. hiányait már báró Forster Gyula, a Műemlékek Országos Bizottságának hosszú évtizedekig volt elnöke is felismerte, reformjáért irodalmi téren is küzdött, hangoztatva, hogy e törvény alapján az államkincstár súlyos megterhelése nélkül eredményes műemlékvédelemre gondolni sem lehet. A törvényadta lehetőségek hiányában a világháború előtti magyar műemlékvédelem nem is gondolhatott többre, mint felvilágosító propagandával a műemlékek tulajdonosait megnyerni s rábírnai a fenntartásra, vagy a szükséges helyreállítások elvégzésére, míg az állami költségvetésben, vagy másúton rendelkezésre bocsátott anyagi fedezettel pedig a legégetőbb, legszükségesebb helyreállításokat, konzerválásokat végezte el.

Ismét nem a múlt szakembereit terheli a felelősség azért sem, hogy a helyreállító, konzerváló munka nem is annyira a művészeti emlékek megőrzésére, mint kiépítésére, feldíszítésére irányult. A múlt század végén tudományos önhittséggel s nem alázatos szeretettel közeledtek a magyar művészet legjelentékenyebb emlékei felé, a modern technika adta felsőbbrendűségi érzés hamis szempontjai szerint végezték a helyreállítási munkálatokat. A középkor művészetét fogyatékos technikai tudásúnak tartották, alkotását, a műemlékeket nem megmenteni, hanem a modern technika adta lehetőségekkel megjavítani, újjáépíteni akarták.

A műemléki kiállítás egy terme szomorú bizonyítéka e ténynek. Láthattuk a kassai Szent Erzsébet székesegyházat a Steindl-féle „helyreállítás” előtt és után, vagy a Mátyás templomot restaurálás előtt és ma, bizonyítékául annak a szomorú ténynek, hogy ezek a „stílszerű” helyreállítások az eredeti műemléket nem óvták meg, sőt egyes fontos részeit (Kassán a finom gótikus Szent János kápolnát) lebontva megsemmisítették s a magyar művészet múltja ismeretének hiányában egy-egy külföldi minta Prokrustes ágyába szorították legszebb emlékeinket. Ezek a helyreállítások — mondhatjuk újjáépítések — súlyos szerkezeti változtatásoknál sem álltak meg (az eredetileg háromhajós kassai Dómot öt hajóssá építették át), felbontva a magyar gótikára jellemző zárt fal-tömegeket, sőt még a műemlék jellegét is megváltoztatták. Ugyancsak indokolatlan felsőbbrendűségi érzés magyarázza azt a szomorú tényt, hogy a kassai Dóm eredeti, díszes, gótikus orgonakarzatát a helyreállítás során külföldre eladták, helyébe pedig modern másolatot helyeztek.

A példákat folytatni lehetne, ha a kiállítás nem terjed is ki a pécsi székesegyház, a felvidéki gótikus templomok, a vajdahunyadi „lovagvár” szomorú eseteire. Joggal kérdezhetjük, vajjon a műemléki törvény hiányossága — ennek tudható be, hogy túrni kellett a frigyevágási felvidéki reneszánsz stílusban épült kastély magtárrá való átalakítását — vagy a stílszerű „helyreállítások” okoztak-e nagyobb kárt?

A világháborút követő szellemi visszahatás megmutatta a közelmúlt hibáit, trianoni csonkaságunk pedig megtanított a nemzeti múlt emlékeinek féltő gondú őrzésére. A közszellem lassú megváltozása lehetővé tette, hogy a Gerevich Tibor vezetése alatt megújuló Műemlékek Országos Bizottsága a kis lehetőségeket nyújtó műemléki törvény adta jogokkal is erélyesebb lépéseket tegyen a nemzet kultúrvagyonának megővésére. A kormány megértő pénzügyi támogatása pedig — mely az 1934. évi 19.000 pengős csekély javadalmat 1942-ig fokozatosan 230.000 pengőre emelte fel — az eredményesebb műemlékvédelem anyagi eszközeit is megadta.

Igaz, — s ezt meg kell állapítani — az esztergomi, székesfehérvári, szombathelyi, visegrádi ásatások, legjelentékenyebb középkori, reneszánsz és barokk falképeink restaurálása, a kassai, kolozsvári, aranyosmeggyesi helyreállítások az eredményes munkának oly világos bizonyítékai, mellyel a közvélemény, de a kormányzat elismerését és nagyobb mérvű támogatását ki lehetett vívni. Kétségtelen az is, hogy a Műemlékek Országos Bizottsága utolsó nyolc esztendejének eredményeit, különösen az elvi jelentőségű helyreállítási módszerek, restaurálási elvek megállapítását és következetes alkalmazását elsősorban Gerevich Tibornak köszönhetjük. Néki és munkatársainak, mindenekelőtt Lux Kálmánnak érdeme, hogy a kutató ázó oly páratlan művészi értékeket tárt fel a magyar földből, mint az Árpádok esztergomi palotáját, Szent István székesfehérvári bazilikájának alapfalait, Mátyás király reneszánsz pompájú visegrádi palotáját, a római Savaria monumentális emlékeit. Jogosan írhatja Gerevich Tibor, hogy ezeknek a műemlékeknek feltárásával „mintha az isteni Gondviselés a trianoni sötét korszakban vigasztalást akart volna nyújtani a nemzetnek és bátorságot önteni belé, s kultúránk erejét, múltunk szépségét, európai hivatásunkat és hivatottságát a külföld előtt is dokumentálni.“

A kiállítás hatalmas fényképanyaga, melyet eredeti leletek, műszaki felvételek, alaprajzok kísérnek, e feltáró és konzerváló munkásságnak és eredményeinek kézzelfogható bizonyítékai. Pedig a kiállított anyag csak kis töredéke a Műemlékek Országos Bizottsága fénykép- és rajzgyűjteményének, melynek az utóbbi nyolc év alatti páratlan fejlődéséről imponáló adatokat olvastunk a kiállítás tájékoztatójában. Rajzban és fényképben láttuk az esztergomi feltáró és helyreállító munka legfontosabb fázisait. S mennyivel több alázatra, szeretetre, megértésre vallanak az esztergomi királyi kápolna e célra égetett apró vöröstéglából készült kiegészítései, melyek csak szerény hordozói a megmaradt eredeti bordáknak és íveknek, nem pedig a műemléket félreértő, hivalkodó újjáépítések. Ugyanennek a módszernek szigorú alkalmazását mutatja az esztergomi palotában lévő „erények terme“, melynek boltozatát a XVI. századi ostrom elpusztította. Itt a kiegészítésekre nem volt elegendő támpont, tehát modern vasbetonszerkezettel, szinte muzeálisán fedték le, védték meg a fennmaradt falakat és freskókat a további pusztulástól.

Ugyanezt a szinte középkori szeretetet érezzük Nagy Lajos székesfehérvári síremlékének apró kis darabokból összeállított töredékeinél s ha emlékünke idézzük, hogy Jankovich Ferenc a XVIII. század utolsó éveiben még elég épp állapotban látta az Anjouk sírkápolnáját, döbbenünk rá a pusztulás, a mulasztás méreteire.

Micsoda távlatait mutatja a magyar földben rejlő kutatási, feltárási lehetőségeknek a szombathelyi ókeresztény bazilika egykori mozaikpadló-díszét, a monumentális hatású római utat bemutató fényképek mellett gróf Zrínyi Miklósnak, a költőnek és hadvezérnek pompás vörösmárvány-síremléke, melyet alig pár héttel a kiállítás előtt találtak és konzerváltak! Egészen új szempontból világítja meg a nagy Fejedelem egyéniségét II. Rákóczi Ferenc rodostói ebédlőjének eredetiben bemutatott stukkódíszé, melyet sajátkezű munkájának tarthatunk. A rodostói ebédlő fa- és stukkóanyagát még 1906-ban hozták Kassára, majd a cseh megszállás alatt a kassai múzeum nedves pincéiben pusztult. Közel két esztendeig tartó restaurálásának — Szentiványi Gyula eredményes munkája — egyedülálló teljesítményét csak az tudja igazán értékelni, aki látta a stukkókat és a farészeket a helyreállító munka megkezdése előtt. Lux Kálmánnak az ebédlőház elhelyezésére bemutatott szerencsés és artisztikus terve, a kassai Hóhér-bástya restaurálásával kapcsolatban, méltó a Fejedelem városához és a Rákóczi-kultusznak újabb, emlékekkel alátámasztott táplálója lesz. A város kiemelkedő műemléki jelentőségéhez képest a Bizottság több más kassai munkájáról is tájékoztat a kiállítás. A várostörténeti múzeumma átalakított Miklós-

börtön esetében sikerült a két XVI. századi ház eredeti karakterét feltárni és megmenteni. A Rákóczi-palota, a romjaiban álló, de rendkívül értékes kis későbarokk zenepavilon a Műemlékek Országos Bizottságának további kassai munkásságából ad izelítőt.

Ugyancsak méltón képviseli a kiállított anyag Kolozsvárt. Mátyás király szülőházának helyreállító munkálataiból, melyek még folyamatban vannak, természetesen csak részleteket láthattunk, ugyanúgy a Szent Mihály-templom pompás felvételeit, roncsaiból megújított falképeit.

Esztergom, Kassa, Kolozsvár, Aranyosmeggyes és Székesfehérvár nemcsak a Műemlékek Országos Bizottsága munkásságának legfontosabb helyei, az a váz, melyre az utóbbi nyolc esztendő műemlékvédelme felépült, hanem bizonyítéka annak is, hogy az ország minden műemléki tája, minden művészeti tartománya egyformán kiveszi részét a feltáró, konzerváló munkából. Szemléltető bizonyítéka ennek a ténynek a Jeges Ernő festette hatalmas műemléki térkép. Alig van rajta a mai Magyarországnak műemléke, mellyel a Bizottság ne foglalkozott volna.

A hathatós műemlékvédelem egyik legnagyobb akadálya, a műemléki anyag pusztulásának leggyakoribb előmozdítója: a nagyvárosok fejlődése. Úgyszólván valamennyi hirtelen fejlődött főváros közös hibája ez, amit a felületes szemlélő számára a drága telekárak, a hely célszerű kihasználása, forgalmi és városrendészeti szempontok talán indokolnak is. (A fővárosok közül egyedül csak Róma kivétel, melynek az olasz birodalom milliós központjává való fejlődése már összeesett a fasiszta műemlékvédelem páratlan aktivitásával.)

A kiállítás feltűnően gazdag budapesti része azt igazolja, hogy a nagyvárosokban is lehet eredményes műemlékvédelmet folytatni, különösen ha olyan megértő segítőtársra találnak, mint a Műemléki Bizottság Budapest székesfőváros jelenlegi vezetőségében. Még nagyobb örömmel láttuk a főváros török hódoltság előtti emlékeinek gyarapodását. Így a belvárosi templom egyedülálló festett gótikus szentségházának töredékeit, melyet szenteket ábrázoló freskók is díszítenek, s a templom szentélyében feltárt XV. századeleji freskók felvételeit, Árpádházi Boldog Margit síremlékének a Margit-szigeten talált töredékeit, Mátyás király nyéki vadászkastélyának kiállított maradványait.

E gazdag anyagnak nagyhatású bevezetése a főterem közepén emelkedő visegrádi Mátyás-kút pazarszépségű reneszánsz faragása, valamint az elmúlt nyolc esztendő legfontosabb munkálataira emlékeztető hatalmas méretű fotográfiák. A következő termekben a restaurálás, a helyreállító munka menetét, a helyes és a helytelen restaurálást mutatták be, különösen sok pompás építészeti rajzzal, jól tudva, hogy minden építészeti helyreállító munka alapja a műszaki felvétel, egyben a helyreállítás legfőbb dokumentuma és ellenőrzője.

Külön meg kell emlékezni a magyar falképfestészet megóvására, restaurálására irányuló munkáról. A pécsi ókeresztény falképektől a vespéremi Gizella-kápolna és a jáki templom XIII. századi freskóin az esztergomi középkori és reneszánsz falképeken és Maulbertsch győri, sümegi freskóciklusain át egészen Lotz Károly falképeiig terjed a sorozat, melynek restaurálásával a Bizottság foglalkozott. Különösen szépek a kassai székesegyház, a kolozsvári Szent Mihály-templom, a budapesti Belvárosi templom késő középkori falképei; valamennyi a kiállítás tanúsága szerint úgyszólván roncsaiból támadt új életre.

A kiállítás a modern magyar műemlékvédelem új módszereiről, célkitűzéseiről világosan tájékoztat. „A múlt század romantikus restaurálásai helyébe józanabb és konkrétebb, egyúttal történetibb felfogás lépett —

írja Gerevich Tibor. — A feladatot ma nem is annyira a helyreállításban, mint inkább a megmaradt hiteles részek megőrzésében és biztosításában látjuk.“ Az újjászervezett Műemlékek Országos Bizottságának műemlékvédelmi elvei ellenzik a képzeleti kiegészítéseket, mert a cél nem a mai elképzelés kielégítése, hanem az illető kor formáinak minél hívebb előhívása és megőrzése. Tehát műemlékvédelem a szó legszorosabb értelmében, nem új műemlékek építése, hanem a magyar művészeti örökség megőrzése és gazdagítása.

Végigtekintve a kiállítás gazdag anyagán, a modern feltárási és restaurálási módszerek alkalmazása mellett a műemlékek gondozásának rajongó szeretete árad a néző felé. Nem túlzunk, ha éppen a két szempontban találjuk meg Gerevich Tibor és a Műemlékek Országos Bizottsága eredményes munkájának nyitját: a korszerű műemlékvédelmi elvek alkalmazásában és abban a féltő szeretetben, mellyel a magyar múlt művészeti emlékeivel foglalkoznak. Elvi síkon ennek a két szempontnak alkalmazását végigkísérhetjük Gerevich Tibor egész munkásságán. Hasonlóan a szellemtudomány modern módszereit alkalmazza művészettörténeti kutatásaiban, de ugyanakkor rajongó szeretettel nyúl a magyar művészettörténet sokszor lenézett, még többször félreismert értékeihez. Ezeket az elveket és módszereket hirdeti egyetemi katedrájáról: a magyar művészet megismerését és megbecsülését, mint ahogy kiterjedt irodalmi munkássága is a magyar művészet legfontosabb emlékeinek felkutatására és feldolgozására irányul.

Jól jellemzi Gerevich Tibor szerepét a magyar művészet emlékeinek felkutatása és megismerése terén az az Emlékkönyv, mellyel tanítványai kedveskedtek mesterüknek születése hatvanadik évfordulója alkalmából ez év nyarán. Rendkívül jellemzőnek tartjuk, hogy a 23 tanulmány közül húszt foglalkozik a magyar művészet egy-egy jelentős emlékével, vagy korszakával, híven követve Gerevich Tibor tudományos hitvallását. Ha a magyar művészet múltjának emlékeire ma büszkén tekintünk s nem külföldi vándormesterek elhullajtott morzsáit látjuk benne, — miként a világháború előtti tudományos közvélemény tette — az elsősorban és mindenekelőtt Gerevich Tibor érdeme. Ezen az elvi síkon látszik meg igazán, mennyire azonos irányú feltáró, megőrző, megmentő munkát végzett Gerevich Tibor az egyetemi katedráján, csakúgy mint a Műemlékek Országos Bizottsága elnöki székében. Mindkét helyen a múlt század hátrányos szellemi örökségével száll szembe, amikor feltárja, megmenti, konzerválja művészeti emlékeinket, ugyanakkor értékének megismerésére, megbecsülésére neveli tanítványait, de az egész nemzet közvéleményét.

Ugyanezek a magyar művészet múltjában gyökerező, fejlődéséből leszűrt elvek irányítják a modern magyar művészet érdekében végzett munkáját is. Bátran szembeszállt az izmusok stílusforradalmával, azonban, mint a művészet múltjának ismerője, azt is jól tudta és hangoztatta, hogy a fejlődéshez tartozik az új szépségideál. Hirdette és hirdeti, hogy a modern magyar művészetnek — miként ezer év óta — a magyar fejlődés gyökereiből kell táplálkoznia s nemes formai kifejezésre törekednie. De mint Szent István óta mindig részesei voltunk az európai művészet nagy áramlatainak, most sem szabad elzárkózni előlük, hanem saját idiómánkra, művészetünk szelleméhez, egyéniségéhez kell alakítani. Hirdeti, hogy a magyar művészet akkor volt a legnagyobb, amikor az olasz művészettel haladt egy úton, amikor Itáliából jövő impulzusok termékenyítették fejlődését. Nemcsak inert a legfrissebb, legtisztább forrásból merítettek művészeink, hanem azért is, mert a két nép művészetének számtalan alapvető vonása azonos, szemlélete rokon. Erre tanít az Árpádok korának mindmáig utol nem ért gazdagságú, magas színvonalú művészete, — melynek méltó feldolgozását

is Gerevich Tibornak köszönhetjük — az Anjou-királyok dicsőséges kora, Korvin Mátyás magyar reneszánsza. A vezetés az európai művészetben ma ismét Olaszországé, amely a legmelegebben méltányolja a magyar művészet törekvéseit és sajátos jellegét, szeretettel karolja fel ott tanuló és dolgozó művészeinket.

Gerevich Tibor művészetpolitikai elvének helyességét bizonyítják a velencei Biennálékon, a modern művészetnek ezeken a kétévenként ismétlődő hatalmas seregszemléjén aratott fényes magyar sikerek. Két éve Aba-Novák Vilmos, legutóbb Rudnay Gyula a nagy nyugati nemzetek fiai elől vitték el a Biennále nagy díját és kitüntetését, hirdetve a modern magyar művészet európai színvonalon álló teljesítményét és értékét.

Ritka kegye a sorsnak, hogy Gerevich Tibor életének hatvanadik esztendejét mindhárom irányú működésének ily nagyszabású seregszemléjével ünnepelhette. Egyetemi tanárságának közel kétévtizedes eredményeiről tanítványainak Emlékkönyve tett bizonyosságot, a mai magyar művészet érdekében kifejtett munkásságának eredményeiről az idei Biennále magyar csoportjának páratlan sikere tanúskodik. Végül a műemléki kiállítás a magyar műemlékek feltárása, konzerválása és megismertetése érdekében végzett fáradhatatlan, csendesesen folyó munkájáról adott fogalmat. Mindhárom fényes bizonyosságtétel Gerevich Tibor munkás életének gazdag eredményeiről. A magyar tudományos élet, a magyar művészet és műemlékvédelem további fejlődése érdekében csak azt kívánjuk, hogy Gerevich Tibornak a magyar kultúráért végzett munkája zavartalan folytatásához további évtizedeket adjon a Teremtő.

VERIDICUS